

Program proti šikanování

Zpracováno podle *Metodického pokynu ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních č. j. MSMT-21149/2016.*

Cíle:

- zajišťovat bezpečnost a ochranu zdraví žáků v průběhu všech vzdělávacích a souvisejících aktivit
- vytvářet podmínky pro jejich zdravý vývoj
- zajišťovat bezpečnost a ochranu zdraví pro zaměstnance školy (prevence šikany zaměřené na učitele)
- poskytnout oběti okamžitou pomoc
- předcházet vzniku rizikového chování
- vytvořit ve škole bezpečné, respektující a spolupracující prostředí

Charakteristika šikanování:

1. Šikana je agresivní chování ze strany žáka/ů vůči žákovi nebo skupině žáků či učiteli, které se v čase opakuje (nikoli nutně) a je založeno na vědomé, záměrné, úmyslné a obvykle skryté snaze ublížit fyzicky, emocionálně, sociálně a/nebo v případě šikany učitele také profesionálně. Šikana je dále charakteristická nepoměrem sil, bezmocností oběti, nepříjemností útoku pro oběť a samoučelností agrese.

2. **Přímá šikana** může mít podobu fyzickou (např. v podobě bití, plivání, tahání za vlasy), verbální (např. nadávky, zraňující komentáře k rase, národnosti, náboženství, sexualitě, výhrůžky, manipulativní příkazy) nebo neverbální (např. urážlivá gesta a zvuky, zírání, používání zastrašujících nebo výhrůžných výrazů ve tváři, řeči těla, ničení či schovávání věcí).

Nepřímá šikana má za cíl způsobit emocionální a psychologické utrpení a poškodit sociální status oběti. Tato šikana je vykonávána způsobem, kdy útočník působí bolest tak, aby to vypadalo, že žádný takový záměr ve skutečnosti nemá. Hlavní agresor k útoku často využívá prostředníka, neútočí přímo. Nepřímá šikana je většinou nefyzická, nicméně v některých případech může být také třetí strana manipulována do situace, kdy má zapříčinit fyzické ublížení. Nefyzické formy nepřímé šikany pak mohou zahrnovat záměrnou ignoraci nebo izolování žáka nebo učitele, rozšiřování zákeřných pomluv a lží, neoprávněná nařčení ze sexuálního obtěžování nebo nespravedlivého hodnocení (u učitele), ničení pověsti a reputace, ponižování před ostatními žáky i pedagogy, nepříjemné sexuální provokace.

Jednou z nejčastějších forem šikany je také elektronická šikana, tj. **kyberšikana**, která může mít podobu např. zakládání falešných profilů na jméno žáka či učitele s dehonestujícím obsahem, prezentace ponižujících videí na portálech, jako je youtube.com, spoluzaci.cz nebo facebook.com apod., prezentace zraňujících komentářů na webu, rozesílání vulgárních nebo výhrůžných koláží s tváří žáka nebo učitele či příslušníků jeho rodiny, výhrůžné SMS nebo e-maily apod. Oproti šikaně tváří v tvář má kyberšikana ze své podstaty mnohem větší dosah, čímž ještě více zhoršuje prožívání oběti. Pokud je oběť šikanována ve třídě, svědky pomluv, nadávek, posmívání a ztrapňování je max. několik desítek lidí. V prostředí internetu může být svědkem (ale i útočníkem) stejného chování i několik desítek tisíc lidí. Kyberšikana bývá u dětí školního věku často doplňkem klasické přímé a nepřímé šikany.

3. Hranice, která odlišuje šikanování od škádlení nebo agrese, bývá někdy nezřetelná. U žáků se za šikanování **nepovažuje škádlení nebo agrese**, které nemá znaky šikanování. Jedním z rozlišujících prvků je schopnost žáka škádlení opřevovat, bránit se mu, zastavit ho. Ve chvíli, kdy se žák škádlení nebo agresi neumí nebo nemůže bránit, cítí se bezradný a bezmocný, a přesto škádlení nebo agrese pokračuje, pak toto chování přerůstá v šikanu. Podobně, jedná-li se o šikanu pedagoga žáky, pak šikana není zlobení a nerespektování ze strany žáků, které postrádá znaky šikany. Naopak přerůstá v šikanu, stává-li se vědomým, záměrným, úmyslným a cítí-li pedagog, že není v jeho moci jej zastavit, cítí se bezbranně, ztrácí autoritu a poměr sil v rolích žák/žáci x pedagog se obrací.

Bezpečné prostředí ve škole

1. Škola respektuje identitu a individualitu každého svého členu, odmítá násilí a zneužití moci v jakékoli podobě a přiznává riziko výskytu šikany.
2. Na vytváření bezpečného prostředí a předcházení šikany se podílí celá škola. Stěžejní roli a zodpovědnost za tuto oblast nese ředitel školy.
3. Ředitel školy pověří alespoň jednu osobu z řad pedagogických pracovníků specifickými otázkami v prevenci a řešení šikany, která se bude v tématu pravidelně vzdělávat (např. školní metodik prevence, výchovný poradce).
4. Škola má nastavená konkrétní a srozumitelná pravidla v chování ve svém školním řádu, která budou specificky vztažena také k projevům šikany.
5. Škola má nastavené důsledky za porušení pravidel u žáků. Pedagogové a ostatní zaměstnanci školy znají své pravomoci a aplikují pravidla chování a důsledky za nedodržení jednotně pro všechny žáky.
6. Ve třídě jsou nastavena třídní pravidla, která nenahrazují ani nezduvují školní řád
7. Škola usiluje o včasné odhalení šikany.
8. Pedagogičtí pracovníci jsou poučeni o tom, co je a co není šikanování, jak se zachovat ve chvíli, kdy je žák nebo pedagog ohrožován agresory, a kam se může obrátit o pomoc.
9. Škola kontinuálně realizuje primární prevenci rizikového chování (včetně šikany), kterou má popsáno v Preventivním programu. Součástí tohoto programu školy je také **školní program proti šikanování**. Současně má škola popsány postupy řešení krizových situací pro případ, že situace šikany nastala (krizový plán).
10. Škola zajišťuje podporu a rozvoj pedagogů v podobě dalšího vzdělávání.

Odpovědnost školy

Škola má jednoznačnou odpovědnost za žáky. V souladu s ustanovením § 29 zákona č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, jsou školy a školská zařízení povinny zajišťovat bezpečnost a ochranu zdraví dětí, žáků a studentů v průběhu všech vzdělávacích a souvisejících aktivit a současně vytvářet podmínky pro jejich zdravý vývoj a pro předcházení vzniku rizikového chování. Z tohoto důvodu pedagogický pracovník šikanování mezi žáky předchází, jeho projevy neprodleně řeší a každé jeho oběti poskytne okamžitou pomoc.

Škola má ohlašovací povinnost při výskytu šikany v následujících případech:

- Dojde-li v souvislosti se šikanou k jednání, které by mohlo naplňovat znaky přestupku nebo trestného činu, obrací se škola na Policii ČR.
- Dojde-li k šikaně v průběhu vyučování, s ním souvisejících činností anebo

poskytování školských služeb, má škola povinnost tuto skutečnost oznámit zákonnému zástupci jak žáka, který byl útočníkem, tak žáka, který byl obětí. Tato povinnost vyplývá ze školského zákona (§ 21 odst. 2 školského zákona, dle něhož mají zákonní zástupci dětí a nezletilých žáků právo mj. na informace o průběhu a výsledcích vzdělávání žáka a právo vyjadřovat se ke všem rozhodnutím týkajícím se podstatných záležitostí jejich vzdělávání). Skutečnost, že dítě někoho šikanovalo nebo bylo šikanováno, lze chápat jako významnou skutečnost, která v průběhu vzdělávání nastala.

- Škola ohlašuje orgánu sociálně právní ochrany dětí takové skutečnosti, které nasvědčují tomu, že dítě je v ohrožení buď proto, že ho ohrožuje někdo jiný, nebo proto, že se ohrožuje svým chováním samo.

Prevence šikanování

Základem prevence šikanování a násilí je podpora pozitivních vzájemných vztahů mezi žáky (a mezi žáky a učiteli). Usilujeme o vytváření bezpečného prostředí a za tím účelem:

- podporujeme solidaritu a toleranci,
- vědomí sounáležitosti,
- vytváříme podmínky pro zapojení všech žáků do aktivit třídy a školy,
- uplatňujeme spolupráci mezi dětmi a rozvíjíme jejich vzájemný respekt,
- rozvíjíme jednání v souladu s právními normami a s důrazem na právní odpovědnost jedince.

Školní program proti šikanování

1. zmapování situace
(SWOT analýza třídních kolektivů, sledování situace ve třídě, třídnické chvílky)
2. motivování pedagogů pro změnu
3. vzdělávání všech pedagogů (viz kapitola Pedagogický pracovník)
4. vytvoření užšího realizačního týmu (ředitel, zástupci třídních učitelů z 1. a 2. stupně, zástupce družiny, školní metodik prevence, výchovný poradce)
5. společný postup při řešení šikanování (viz níže)
6. primární prevence v třídních chvílkách – viz PP
7. primární prevence ve výuce – zahrnuto v PP
8. primární prevence ve školních i mimoškolních programech mimo vyučování
  - zážitkový kurz
  - školní výlety
  - vícedenní výchovné pobyty žáků
  - zájmová činnost
9. ochranný režim
  - školní řád
  - účinné dohledy učitelů
10. spolupráce s rodiči
  - informace na třídních schůzkách
  - konzultační hodiny ŠMP a VP
  - informace pro rodiče na webových stránkách školy
11. školní poradenské služby (řed., ŠMP, VP, ostatní PP)
12. spolupráce se specializovanými zařízeními
  - Archa, SVP pro děti a mládež, Chrudim - www.archa.chrudim.cz
  - Oddělení sociálně právní ochrany dítěte – Mgr. Martina Záborská, 469 657 570, martina.zabranska@chrudim-city.cz

- Oddělení sociální prevence: Mgr. Ivana Málková, 469 657 553, ivana.malkova@chrudim-city.cz
  - Pedagogicko-psychologická poradna Chrudim, 469 621 187 ped.ps.por.cr@quick.cz (Mgr. František Krampota)
  - Policie ČR cr.tisk@pcr.cz (por. Mgr. Jiří Tesař)
13. prohloubení vztahů se školami v okolí (domluva ředitelů na spolupráci při řešení šikany, kdy se jí účastní žáci z různých škol)

Ředitel školy:

Ředitel školy odpovídá za systémové aktivity školy v oblasti prevence šikanování a násilí. Vychází přitom z komplexního pojetí preventivní strategie, která je ve smyslu *Metodického pokynu ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních č. j. MSMT-21149/2016* součástí Preventivního programu školy.

- Zajistí vzdělávání pracovníků k problematice šikanování.
- Zajistí v souladu s pracovním řádem dohled pedagogických pracovníků nad žáky, zejména ve škole před vyučováním, o přestávkách mezi vyučovacími hodinami, mezi dopoledním a odpoledním vyučováním, při přecházení do zařízení školního stravování a do školní družiny. Především v prostorách, kde k šikanování již došlo nebo kde by k němu mohlo docházet.
- Zajistí, aby žáci i pedagogičtí pracovníci byli seznámeni s negativními důsledky šikanování, a to jak pro jeho oběti a pachatele, tak i pro celý třídní (školní) kolektiv. Za zvlášť nebezpečnou je třeba považovat tendenci podceňovat počáteční projevy šikanování.
- Zajistí doplňování školní knihovny o literaturu z oblasti problematiky násilného chování a šikanování.

Školní metodik prevence, výchovný poradce:

- Seznámí se s charakteristikou šikanování a projevy šikanování.
- Zajišťuje bezpečnost a ochranu zdraví žáků v průběhu všech vzdělávacích a souvisejících aktivit a současně vytváří podmínky pro jejich zdravý vývoj a pro předcházení vzniku rizikového chování.
- Předchází šikanování mezi žáky, projevy šikanování neprodleně řeší a každé jeho oběti poskytne okamžitou pomoc.
- Rozvíjí jednání v souladu s právními normami a s důrazem na právní odpovědnost jedince.
- Vede důsledně a systematicky žáky k osvojování norem mezilidských vztahů založených na demokratických principech, respektujících identitu a individualitu žáka. Pomáhá rozvíjet pozitivní mezilidské vztahy a úctu k životu druhého člověka.
- Zajistí dodržování školního řádu, kde budou jasně stanovena pravidla chování včetně sankcí za jejich porušení.
- Bude znát metody vyšetřování šikanování.
- Bude dodržovat v souladu s pracovním řádem dohled nad žáky, zaměří se na prostory, kde k šikanování již došlo nebo kde by k němu mohlo docházet.
- Bude se podílet na realizaci Programu proti šikanování (součást Preventivního programu), zejména na krizovém plánu, který eliminuje či minimalizuje škody v případě, že k šikanování ve školním prostředí dojde.
- Zajistí doplňování školní knihovny o literaturu z oblasti problematiky násilného chování a šikanování.

- Zpracuje přehled specializovaných institucí včetně kontaktů, se kterými bude škola spolupracovat v případě zjištění šikany.
- Bude dodržovat výchovná opatření v klasifikačním řádu při potrestání agresorů (napomenutí a důtka třídního učitele, důtka ředitele) a snížení známky z chování.
- Informují-li rodiče o podezření na šikanování, zahájí okamžitě vyšetřování šikany, informuje ředitele školy.
- Má-li podezření na šikanování, zahájí okamžitě vyšetřování šikany, informuje ředitele školy.
- V případě prokázaných projevů šikany neprodleně informuje ředitele školy, spolupodílí se na vyšetřování šikany dle pokynů ředitele školy.
- Informuje rodiče o výsledcích vyšetřování šikany, a to i v případech, že se podezření neprokáže.

Pedagogický pracovník:

- Seznámí se s charakteristikou šikanování a projevy šikanování.
- Zajišťuje bezpečnost a ochranu zdraví žáků v průběhu všech vzdělávacích a souvisejících aktivit a současně vytváří podmínky pro jejich zdravý vývoj a pro předcházení vzniku rizikového chování.
- Předchází šikanování mezi žáky, projevy šikanování neprodleně řeší a každé jeho oběti poskytne okamžitou pomoc.
- Vede důsledně a systematicky žáky k osvojování norem mezilidských vztahů založených na demokratických principech, respektujících identitu a individualitu žáka. Pomáhá rozvíjet pozitivní mezilidské vztahy a úctu k životu druhého člověka.
- Zajistí dodržování školního řádu, kde budou jasně stanovena pravidla chování včetně sankcí za jejich porušení.
- Bude znát metody vyšetřování šikanování.
- Bude dodržovat výchovná opatření v klasifikačním řádu při potrestání agresorů (napomenutí a důtka třídního učitele, důtka ředitele) a snížení známky z chování.
- Bude dodržovat v souladu s pracovním řádem dohled nad žáky, zaměří se na prostory, kde k šikanování již došlo nebo kde by k němu mohlo docházet.
- Bude se podílet na realizaci Programu proti šikanování (součást Preventivního programu), zejména na krizovém plánu, který eliminuje či minimalizuje škody v případě, že k šikanování ve školním prostředí dojde.
- Informují-li rodiče o podezření na šikanování, zahájí okamžitě vyšetřování šikany, spolupracuje s metodikem prevence a výchovným poradcem, informuje ředitele školy.
- Má-li podezření na šikanování, zahájí okamžitě vyšetřování šikany, spolupracuje s metodikem prevence a výchovným poradcem, informuje ředitele školy.

Společný postup řešení při výskytu šikany ve škole

- Proškolený pracovník, většinou školní metodik prevence, na podkladě kvalifikovaného odhadu stadia a formy šikanování rozhodne, zda řešení zvládne škola sama, nebo si povolá odborníka.
- V případě, že jde o počáteční a obvyklou šikanu, kterou zvládne škola sama, postupuje se podle scénáře určeného pro tento typ šikanování.

- Pokročilé a komplikované šikany škola řeší ve spolupráci s odborníky z venku, zejména z PPP, SVP.

Do komplikované šikany zařadíme především neobvyklé formy šikany. Dále sem zahrneme základní formy šikany, se kterými nemáme zkušenosti. Patří do nich šikany krajně ohrožující bezpečí pedagoga a život oběti, dále šikany se změnou v základním schématu. Prakticky jde zejména o nějakou zvláštnost u přímých a nepřímých účastníků šikany. Patří sem rovněž šikany s rozvinutým zakrývajícím systémem. Vážnou komplikací je intenzivnější závislostní vztah mezi oběťmi a agresory a vážnější dopady šikany na oběť - například známky úzkostné poruchy.

Dva scénáře pro každou školu

Pro školu jsou určeny následující dva scénáře.

- První je určen pro řešení počáteční obyčejné šikany. Důvodem je fakt, že těchto obyčejných počátečních šikan je nejvíce a tvoří obrovské podhoubí pro rozbuzení pokročilých a neobvyklých šikan.
- Druhý scénář je určený k řešení výbuchu skupinového násilí, tzv. školního lynčování. V tomto případě nelze čekat na odborníka-specialistu, protože je oběť ohrožena bezprostředně na zdraví a později je většinou nemožné případ vyšetřit. Škola proto nejprve zakročí sama, vyřeší akutní problém a později jej řeší za pomoci odborníka.

Scénář pro obyčejnou počáteční šikanu

- odhad závažnosti onemocnění skupiny a stanovení formy šikany
- rozhovor s informátory a oběťmi
- nalezení vhodných svědků
- individuální rozhovory se svědky (nepřípustné je společné vyšetřování agresorů a svědků, hrubou chybou je konfrontace oběti s agresory)
- ochrana oběti
- předběžná diagnóza a volba ze dvou typů rozhovoru
  - rozhovor s oběťmi a rozhovor s agresory (směřování k metodě usmíření)
  - rozhovor s agresory (směřování k metodě vnějšího nátlaku)
- realizace vhodné metody:
  - metoda usmíření
  - metoda vnějšího nátlaku (výchovný pohovor nebo výchovná komise s agresorem a jeho rodiči)
- třídní hodina:
  - efekt metody usmíření
  - oznámení potrestání agresorů
- rozhovor s rodiči oběti
- třídní schůzka
- práce s celou třídou

Základní krizový scénář pro výbuch pokročilé šikany – Poplachový plán pro tzv. školní lynčování

A. První (alarmující) kroky pomoci

1. zvládnutí vlastního šoku – bleskový odhad závažnosti a formy šikany
2. bezprostřední záchrana oběti, zastavení skupinového násilí

B. Příprava podmínek pro vyšetřování

3. zalarmování pedagogů na poschodí a informování vedení školy
4. zabránění domluvě na křivé skupinové výpovědi
5. pokračující pomoc oběti (přivolání lékaře)
6. oznámení na policii, paralelně – navázání kontaktu se specialistou na šikanování, informace rodičům

C. Vyšetřování

7. rozhovor s obětí a informátory
8. nalezení nejslabších článků nespolupracujících svědků
9. individuální, případně konfrontační rozhovory se svědky
10. rozhovor s agresory, případně konfrontace mezi agresory, není vhodné konfrontovat agresora (agresory) s obětí (oběťmi)

D. Náprava

11. metoda vnějšího nátlaku a změna konstelace skupiny

Nápravná opatření

- výchovná opatření (napomenutí a důtka třídního učitele, důtka ředitele školy)
- realizace individuálního výchovného plánu agresora
- snížení známky z chování
- převedení do jiné třídy, pracovní či výchovné skupiny
- doporučení rodičům, aby dobrovolně umístili žáka do pobytového oddělení střediska výchovné péče, případně doporučení realizovat dobrovolný diagnostický pobyt žáka v diagnostickém ústavu;
- podání návrhu orgánu sociálně-právní ochrany dětí k zahájení práce s rodinou, případně k zahájení řízení o nařízení předběžného opatření či ústavní výchovy s následným umístěním v diagnostickém ústavu.

- pro nápravu situace ve skupině je potřeba pracovat s celým třídním kolektivem

Odpovědnost rodičů a komunikace školy s rodiči

1. Rodičovská odpovědnost zahrnuje povinnosti a práva rodičů, která spočívají v péči o dítě, zahrnující zejména péči o jeho zdraví, jeho tělesný, citový, rozumový a mravní vývoj. Rodičovskou odpovědnost týkající se osoby dítěte vykonávají rodiče způsobem a v míře odpovídající stupni vývoje dítěte. Rodiče mají rozhodující úlohu ve výchově dítěte. Dokud se dítě nestane svéprávným, mají rodiče právo usměřovat své dítě výchovnými opatřeními, jak to odpovídá jeho rozvíjejícím se schopnostem, včetně omezení sledujících ochranu morálky, zdraví a práv dítěte, jakož i práv jiných osob a veřejného pořádku. Rodiče pak mají být všestranně příkladem svým dětem, zejména pokud se jedná o způsob života a chování v rodině.

2. Škola hned na začátku školního roku informuje rodiče o programu proti šikanování.
3. Když rodiče přijdou žádat o pomoc ohledně šikany svého dítěte, je nutné rodiče v klidu vyslechnout, nechat vymluvit, aktivně naslouchat. Je potřeba se umět doptat na důležité informace.
4. Škola nezve rodiče protagonistů šikany do školy, když ještě šikana není vyšetřena.
5. Rozhovor s rodiči oběti probíhá individuálně. U počáteční šikany, která se dá vyšetřit během jednoho nebo dvou dnů, obvykle proběhne až po jejím vyšetření. Úkolem je rodiče informovat o zjištěních a závěrech školy a domluvit se na dalších opatřeních. Někdy je užitečné připravit rodiče oběti i na třídní schůzku, kde bude podána informace o řešení šikany.
6. Ve všech případech je potřeba informovat rodiče, že ve třídě byla šikana a škola ji řešila.

Šikana zaměřená na učitele

Šikana zaměřená na učitele ze strany žáků musí být chápána jako celostní a multidimenzionální problém, který se týká všech členů školy. Není pouze výsledkem osobnostních charakteristik učitele nebo jeho sociálních či pedagogických kompetencí. Odpovědnost za prevenci a řešení šikany nese vedení školy, potažmo také zřizovatel. Šikana zaměřená na učitele je specifická tím, že dojde k narušení jasně definovaných rolí (učitel × žák) a žák se dostane do pozice větší moci než pedagog, bez ohledu na formálně vyšší moc a autoritu učitele. Tato forma šikany je tedy charakteristická tím, že strana s nižším statusem a nižší mírou formálně přidělené moci ubližuje straně s vyšším statusem a formální autoritou.

Šikana zaměřená na učitele se nejčastěji odehrává ve škole – ve třídách a na chodbách, nicméně může se odehrávat také mimo školu ve veřejných prostorech, v místě bydliště pedagoga nebo v kyberprostoru.

Řešení šikany zaměřené na učitele (*Metodický pokyn ministryně školství, mládeže a tělovýchovy k prevenci a řešení šikany ve školách a školských zařízeních č. j. MSMT-21149/2016, článek 4*).